


'Inlevingsvermogen'



'Aansluiting zoeken en houden bij een groep'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	5
Achtergrondinformatie	6
Bronnen	7

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje  ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.



Leerlingvragenlijst Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **aansluiting zoeken en houden bij een groep** wordt het volgende verstaan: *Aansluiting zoeken en houden bij een groep gaat over het invoegen in een groep of groepje en het deel gaan nemen aan de gezamenlijke activiteit(en) van de anderen. Het is zoeken naar ruimte tussen de anderen. Het gaat over het leren kennen van de groepsregels en normen. Het gaat over actief deelnemen aan de groep door (nieuwe) contacten te maken en een bijdrage te leveren aan het groepsbelang.*



AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingsuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none">Toont sympathie voor andere kinderen	<ul style="list-style-type: none">Houdt rekening met wensen en gevoelens van anderenKent de emoties en gevoelens van andere kinderen en kan die interpreteren	<ul style="list-style-type: none">Zegt aardige dingen tegen een ander	<ul style="list-style-type: none">Toont interesse als iemand iets vertelt	<ul style="list-style-type: none">Heeft oog voor ieders kwaliteitenVoelt aan wat 'foute' grapjes zijn en stemt zijn gedrag hier op af

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.



PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor leerlingen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Monitoring: geef een leerling ruimte om inlevingsvermogen te laten zien bij het zoeken en houden van aansluiting bij een groep. Wacht af of een leerling interesse toont en/of rekening houdt met de gevoelens van een ander. Houd als leerkracht overzicht. Wanneer je ziet dat een leerling weinig interesse heeft in andere leerlingen, kun je ruimte nemen door hem bewust te maken van de medeleerlingen. Dit kun je doen door hem bijvoorbeeld uit te nodigen om het werk van andere leerlingen te bekijken en er iets positiefs over te zeggen. Door deze manier van werken consequent toe te passen bij leerlingen die weinig inlevingsvermogen laten zien, zullen de leerlingen merken wat de reactie van anderen is op hun gedrag en kun je weer meer ruimte geven.

Positieve bekrachtiging: voorbeeldgedrag is erg belangrijk bij inlevingsvermogen. Wanneer jij als leerkracht bijvoorbeeld een compliment geeft wanneer je ziet dat een leerling iets aardigs zegt of doet, zal dit andere kinderen stimuleren om ook aardige dingen te zeggen of doen. Het compliment hoeft maar om kleine dingen te gaan. Wanneer de leerlingen dit nadoen, kan het de aansluiting met andere leerlingen bevorderen. Zorg wel dat je oprecht bent in je compliment.



RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de

lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.



SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Kent de emoties en gevoelens van andere kinderen en kan die interpreteren (4-6 jaar) - Smileys

De basisemoties, boos, blij, bang en verdrietig kun je met kinderen bespreken aan de hand van picto's. Als je een gesprekje met kinderen hebt, kun je hen aan de hand van de picto's laten aangeven welke emotie de situatie bij hen oproept. Het herkennen van emoties kun je op de volgende manier oefenen:

- Ga voor de spiegel staan en kijk boos, blij, verdrietig, bang;
- Welk gedrag laat je zien (stampvoeten, huilen, hardop lachen enzovoort);
- Hoe ziet dat eruit bij een ander kind?
- Bij het lezen van een (prenten)boek vragen naar de emoties van de hoofdfiguren;
- Laat de leerlingen de goede, bij het verhaal passende, emotie aanwijzen;
- Vraag naar eigen ervaringen met een bepaalde emotie.

Een andere spelvorm is het bij de goede emotie gaan staan:

- Maak op een rond karton een smiley voor elke emotie;
- Leg de smileys op de grond;
- Lees nu zelf een situatie voor of beeld het uit;
- De leerlingen moeten bij de bij de situatie passende smiley gaan staan;
- Leerlingen kunnen bij verschillende smileys staan. Ze kunnen zo ervaren dat niet iedereen hetzelfde voelt in een situatie;
- Laat hen daarom ook uitleggen waarom zij voor de betreffende emotie hebben gekozen;
- Gebruik zoveel mogelijk dagelijkse situaties.



VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Bino en Beer' / Marcel van Driel / *geschikt voor:* onderbouw.

Bino vertelt over de spannende avonturen die hij met Beer heeft beleefd. Samen met zijn pinguïnvrienden heeft hij Beer moeten redden uit een diep gat. Wat is hij blij dat hij zijn lieve berenknuffelvriendje weer veilig in zijn armen heeft. Bino deelt zijn ervaring door te vertellen en zijn gevoelens te uiten.



In dit boek staat het delen van ervaringen centraal. Kinderen moeten leren om naar elkaar te luisteren en interesse te tonen wanneer iemand iets vertelt. Een boek zoals deze kan een mooie aanleiding zijn om het hier met kinderen over te hebben. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Spel 'Opgekikkerd' / uitgeverij: de coole kikker / *aantal spelers:* 1-6 / *geschikt voor:* vanaf 7 jaar

Een vrolijk bordspel voor kinderen die alleen maar kunnen denken aan wat er allemaal mis kan gaan. Met dit spel leren ze om bange gedachtes over school, vriendjes, sport, dwanggedachtes en van allerlei andere dingen te veranderen in opkikkertjes. Wanneer je met dit spel oefent



om rustig en normaal te denken, train je jezelf om mentaal sterker te worden. In plaats van te denken aan alles wat er mis zou kunnen gaan, leer je door positieve, maar wel realistische gedachtes, de zogenaamde opkikkertjes, je angsten aan te pakken.

In dit spel wordt veel gedaan met emoties van de leerling zelf maar ook van anderen. Dit is een belangrijke voorwaarde voor inlevingsvermogen. Na afloop kiest het kind één van de verzamelde kaartjes uit en praat erover met de andere kinderen. Het leert zo dat andere kinderen ook wel eens bange gedachtes hebben. Wanneer een kind het lastig vindt om aansluiting te zoeken bij een groep, kan dit spel hem/haar daar bij helpen.

Spel 'Spiegel jezelf spel' / uitgeverij: Dubbelzes / *aantal spelers:* variabel / *geschikt voor:* midden- en bovenbouw / *duur:* variërend.

Door in de spiegel te kijken leer je jezelf kennen. Dit lukt je vaak niet alleen; anderen moeten je ook de spiegel voorhouden. Met het Spiegel-jezelf-spel leer je op een spannende manier jouw sterke eigenschappen kennen. Hierdoor bouw je aan een positief zelfbeeld en groeit je zelfvertrouwen.



Er zijn veel verschillende werkvormen mogelijk met dit spel. Zo kun je het alleen spelen (of alleen met begeleider) of met meerdere kinderen. Je kunt eigenschappen voor jezelf kiezen, maar je kunt ook anderen laten kiezen. Dit is een laagdrempelige manier om oog te hebben voor ieders kwaliteiten. Op de website <http://www.spiegel-jezelf-spel.nl/> staan veel ideeën voor werkvormen die je met deze kaartjes kunt toepassen en gratis downloads.



Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.



ACHTERGRONDINFORMATIE

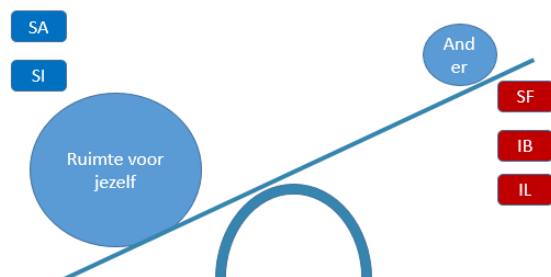
Deze handelingssuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsten in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze.

Aansluiting vinden bij leeftijdsgenoten is cruciaal voor een gezonde sociale-emotionele ontwikkeling van kinderen. De mate waarin een kind beter in staat is om zich te verplaatsten in de ander en zijn gevoelens daarop kan afstemmen bepaalt voor een belangrijk deel of de aansluiting bij de groep al dan niet slaagt. Het tonen van deze vaardigheid draagt doorgaans positief bij aan het groepsklimaat. Het zijn kinderen met een 'sociale antenne'. Het beschikken over een dergelijke sociale antenne is een voorwaarde om kwalitatief goed contact met anderen te hebben.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog? Maak dan een afweging aan welke ruimtegevende vaardigheid je als eerste gaat werken.



Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende

ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.



BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Inlevingsvermogen'



'Een ander helpen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	5
Achtergrondinformatie	5
Bronnen	6

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje  ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.



Leerlingvragenlijst Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **een ander helpen** wordt het volgende verstaan: *Helpen is handelen in het belang van een ander. Iemand helpen kan in verschillende contexten bijvoorbeeld in contact met de leerkracht, een andere volwassene of een medeleerling. Belangrijk is dat je je bewust bent van het belang van jezelf en de ander. Het is nodig dat je je in iedere situatie blijft afvragen of je met helpen echt het belang van de ander en/of jezelf dient.*



AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en een ander helpen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none">• Troost een bekende wanneer deze persoon huilt	<ul style="list-style-type: none">• Troost een ander	<ul style="list-style-type: none">• Helpt een ander als hij merkt dat iets niet lukt• Doet bewust iets aardigs voor een ander	<ul style="list-style-type: none">• Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuks moet doen• Helpt een ander om iets in te brengen in de groep• Troost een leerling die gepest wordt	<ul style="list-style-type: none">• Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.

- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.



PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- **Leren problemen oplossen**

Voor kinderen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het helpen van een ander.

Leren problemen oplossen: voorbeeldgedrag is bij inlevingsvermogen erg belangrijk. Wanneer jij als leerkracht laat zien hoe je iemand kunt troosten of een ander kunt helpen, zien de leerlingen hoe jij dit als leerkracht aanpakt en kunnen ze dit gaan nadoen. Ook kun je de leerlingen hierbij alert maken op de gedachten en gevoelens van een ander. Benoem dit in de situaties waar hulp nodig is, zodat de leerlingen leren om de signalen op te pikken.

Positieve bekrachtiging: ook hier gaat het om voorbeeldgedrag. Wanneer jij als leerkracht bijvoorbeeld een compliment geeft wanneer je ziet dat een leerling een ander troost of helpt, zal dit andere leerlingen stimuleren om dit gedrag ook te laten zien. Het compliment hoeft maar om kleine dingen te gaan, bijvoorbeeld als een leerling naar je toe komt om te zeggen dat een ander huult. Benoem de goede intentie van de leerling en vertel wat hij de volgende keer zelf kan doen om iemand te troosten.




RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn. 

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Troost een ander (4-6 jaar) - troostbeer

Iemand troosten, hoe doe je dat?

Laat zelf aan de leerlingen zien hoe je iemand kunt troosten, bijvoorbeeld:

- Een arm om iemand heenslaan;
- Even bij iemand gaan zitten;
- Iemand een hand geven;
- Iets aardigs zeggen;
- Met iemand praten over zijn verdriet.

Er zijn heel veel boeken over dit thema, die je samen met kinderen kunt lezen. Het lezen van een boekje kan een goede inleiding zijn voor een groepsgesprek. Laat leerlingen ook zelf nadenken over hoe je een ander kunt troosten/blij maken. Ze kunnen namelijk met hele originele ideeën komen. Speel eens een situatie na met poppen of beren. Laat zien hoe je iemand kunt troosten.

Als er verdrietige dingen gebeuren zoals een opa of oma die sterft of een papa en mama die gaan scheiden, kun je hier in de klas over praten. Eventueel aan de hand van een boekje dat specifiek over het thema gaat.

Tip: Sommige kinderen vinden het moeilijk om te troosten met woorden of gebaren. Een troostvoorwerp zoals bijvoorbeeld een 'troostbeer' kan hen helpen om toch een ander kind te troosten. Zij kunnen dan de 'troostbeer' geven aan een kind dat verdrietig is.



VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

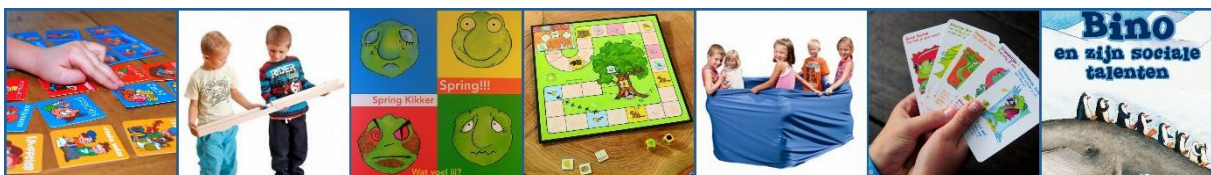
Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het helpen van een ander. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Spring kikker, spring / uitgeverij: de coole kikker / aantal spelers: 2-30 / geschikt voor: kinderen vanaf 4 jaar.



Gevoelens spelen een belangrijke rol in ons leven. Ze beïnvloeden sterk ons gedrag en daarom is het zinvol om ze te leren kennen en te begrijpen. In dit spel worden de kinderen gestimuleerd te ontdekken welke gevoelens ze kunnen hebben in een bepaalde situatie. Wanneer een kaartje met een situatie wordt voorgelezen, springen ze naar één of meerdere gevoelens. Zo leren ze hun eigen emoties kennen, maar zien ze ook dat anderen andere emoties kunnen hebben. Kinderen leren om open te staan voor de verschillende emoties van anderen door zich in te leven en ze leren hoe je elkaar kunt helpen.

Nadat de leerlingen hun eigen emotie hebben gekozen, is het goed om als leerkracht door te vragen hierop. Zo leren de leerlingen ook de emoties van anderen kennen. Wees als leerkracht een rolmodel. Besteed ook aandacht aan wanneer kinderen iets moeilijk vinden, door ze bijvoorbeeld te troosten. Leerlingen kunnen een volgende keer dit voorbeeldgedrag van jou overnemen.



Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.



ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen een ander helpen.

Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsten in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander

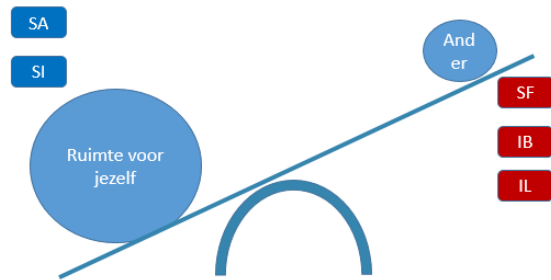
kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze.

Een kind dat zich inleeft in de ander, laat merken dat het oog heeft voor anderen, weet wanneer andere kinderen hulp nodig hebben. Het tonen van deze vaardigheid draagt doorgaans positief bij aan het groepsklimaat. Het zijn kinderen met een 'sociale antenne'. Het beschikken over een dergelijke sociale antenne is een voorwaarde om kwalitatief goed contact met anderen te hebben.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog?

Maak dan een afweging aan welke ruimtegevende vaardigheid je als eerste gaat werken.



Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.



BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.


'Inlevingsvermogen'



'Omgaan met ruzies en conflicten'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	5
Achtergrondinformatie	5
Bronnen	6

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje  ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.



Leerlingvragenlijst Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **omgaan met ruzies en conflicten** wordt het volgende verstaan: *Omgaan met ruzies en conflicten heeft betrekking op spanning in een relatie of in een groep(je). Als er in een conflict of ruzie antisociaal gedrag wordt getoond, is het belangrijk om dat samen uit te praten, het goed te maken met elkaar en daarna weer op goede voet verder te gaan. Omgaan met competitie is een goede oefening. Omgaan met winnen en verliezen is een onderwerp dat bij ruzies en conflicten hoort.*



AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en het omgaan met ruzies en conflicten.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none">Biedt zijn excuus aan als hij een ander kind (zichtbaar) pijn of verdriet heeft gedaan	<ul style="list-style-type: none">Luistert naar een medeleerling die vertelt dat hij iets anders vindtZegt sorry	<ul style="list-style-type: none">Luistert naar een medeleerling die vertelt dat hij iets anders voeltKan begrijpen wat een ander niet leuk vindt omdat hij het zelf niet leuk vindtToont spijt en maakt het goed met de ander	<ul style="list-style-type: none">Toont begrip voor de gevoelens van een ander tijdens ruzieWeet welk gedrag bij de ander boosheid uitlokt	

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES



Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- **Leren problemen oplossen**

Voor kinderen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheid bij het omgaan met ruzies en conflicten.

Leren problemen oplossen: bij ruzies en conflicten wordt er van jou als leerkracht verwacht dat je duidelijkheid biedt over hoe je hier mee omgaat. Deze duidelijkheid biedt je door vaste routines te handhaven over hoe je met elkaar communiceert (naar elkaar luisteren, excuses aanbieden). Voor leerlingen die dit moeilijk vinden, moet je als leerkracht veel sturen. Dit kan met behulp van het GGGG-model. Hierin bespreek je gebeurtenis, gedachten, gevoelens en gedrag. Door op deze manier ruzies en conflicten te bespreken, help je leerlingen om zich in te leven in de ander.



RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.



SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Luistert naar een medeleerling die vertelt dat hij iets anders vindt (4-6 jaar) – conflictsituatie bespreken

Op deze leeftijd vinden kinderen het vaak nog lastig om zelf conflicten op te lossen. Conflicten kunnen zijn: met hetzelfde speelgoed willen spelen of dezelfde rol willen hebben. Ook vrij spel op het plein geeft nog weleens problemen. Conflictsituaties op het plein kun je goed klassikaal bespreken.

Als je een conflictsituatie met twee leerlingen bespreekt kun je dat op de volgende manier doen:

- Gebruik een voorwerp bijvoorbeeld een doosje, steen of beer om aan te geven wie het woord heeft;
- De ander luistert en wacht op zijn beurt;
- Laat degene die luistert terug vertellen wat de ander heeft gezegd;
- Vervolgens worden de rollen omgedraaid;
- Sluit af met het maken van afspraken over de conflictsituatie zodat een ruzie in het vervolg voorkomen kan worden.

Kan begrijpen wat een ander niet leuk vindt omdat hij het zelf niet leuk vindt (6-8 jaar) - rollenspel

Om dit te kunnen moeten kinderen leren dat dezelfde situatie niet voor iedereen dezelfde emotie oproept. Je kunt hen dit laten ervaren door middel van rollenspel:

- Speel alledaagse situaties na;
- Laat kinderen verschillende rollen spelen zodat ze kunnen ervaren hoe je je voelt in een bepaalde rol;
- Bespreek het rollenspel na.

Je kunt een situatie ook uitspelen met (lego en Playmobil) poppetjes.



VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het omgaan met ruzies en conflicten. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'Hop! Hop! Hop!' / uitgeverij: Djeco
/ aantal spelers: 2-4 / geschikt voor: onderbouw / duur: 10-20 minuten.

De spelers zorgen er samen voor dat de herder, de schapen en de hond veilig aankomen in de schaapskooi vóórdat de storm de brug omblaast! Een leuk en spannend spel waarbij je een pootje van de brug weg moet tikken wanneer je storm gooit.



In een coöperatief spel zoals deze moeten leerlingen samenwerken om het spel tot een goed einde te brengen, maar soms lukt dat niet. De leerlingen hebben sociaal-emotionele vaardigheden nodig om hier mee om te gaan, ook naar de andere kinderen toe met wie hij speelt. Als leerkracht kun je de leerlingen helpen door te modelen en voor te doen hoe je met dat verlies/gevoelens van boosheid of teleurstelling omgaat.



Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.



ACHTERGRONDINFORMATIE

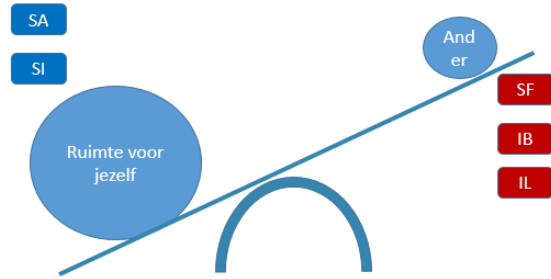
Deze handelingssuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen het omgaan met ruzies en conflicten.

Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsen in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze. Bij de ontwikkeltaak 'omgaan met ruzies en conflicten' draagt het zich kunnen inleven in de ander bij aan het soepel oplossen van een ruzie of conflict.

Het tonen van deze vaardigheid draagt doorgaans positief bij aan het groepsklimaat. Het zijn kinderen met een 'sociale antenne'. Het beschikken over een dergelijke sociale antenne is een voorwaarde om kwalitatief goed contact met anderen te hebben.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog? Maak dan een afweging aan welke ruimtegevende vaardigheid je als eerste gaat werken.



Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.



BRONNEN


Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

'Inlevingsvermogen'

'Samenwerken en samenspelen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	4
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	5
Achtergrondinformatie	6
Bronnen	6

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
 Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje  ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.



Leerlingvragenlijst Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **samenwerken en samenspelen** wordt het volgende verstaan: *Je voert samen een opdracht uit, je probeert een doel te bereiken of je speelt samen (een spel). Er zijn (al dan niet uitgesproken) regels en afspraken. Om tot deze regels en afspraken te komen of tussentijds de regels aan te passen is overleg nodig tussen de groepsleden. Soms moeten compromissen worden gesloten. Steeds blijft afstemming nodig: wie doet wat en met welk doel? En hoe vullen we elkaar aan? Wie vervult welke rol? Hoe houden we de werksfeer of spelsfeer goed?*



AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en het samenwerken en samenspelen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none">• Luistert naar de ander	<ul style="list-style-type: none">• Helpt uit eigen initiatief bij het uitvoeren van een taak	<ul style="list-style-type: none">• Helpt uit eigen initiatief een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren van een taak• Herkent de beperking van een ander bij het uitvoeren van een taak	<ul style="list-style-type: none">• Geeft aanwijzingen aan iemand die het niet goed doet• Helpt een ander om iets in te brengen in de groep	<ul style="list-style-type: none">• Noemt capaciteiten en kenmerken van leerlingen

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.



PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het samenwerken en samenspelen.

Monitoring: geef een leerling ruimte om inlevingsvermogen te laten zien bij het samenwerken of samenspelen. Wacht af of een leerling zelf een ander gaat helpen die vastloopt. Houd als leerkracht overzicht, zodat je in kunt grijpen wanneer dit niet gebeurt. Je kunt dan ruimte nemen door te benoemen wat je ziet en leerlingen uit te nodigen om hier wat mee te doen. Wanneer hier geen actie op volgt, kun je meer concreet benoemen wat de leerling voor een ander kan doen. Door deze manier van werken consequent toe te passen bij leerlingen die weinig inlevingsvermogen laten zien, zullen de leerlingen jouw hulp steeds minder nodig hebben en kun je weer meer ruimte geven.

Positieve bekrachtiging: Voorbeeldgedrag is bij inlevingsvermogen erg belangrijk. Je kunt als leerkracht een compliment geven wanneer een leerling gedrag laat zien waaruit inlevingsvermogen blijkt, zoals het luisteren naar of het geven van aanwijzingen aan een ander. Deze bekrachtiging zal andere kinderen stimuleren om ook inlevingsvermogen te laten zien. Het compliment hoeft maar om kleine dingen te gaan. Zorg wel dat je oprecht bent in je compliment.



RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.



SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Geeft aanwijzingen aan iemand die het niet goed doet (8-10 jaar) - Rara, wie is het

Je kunt gewoon tijdens de lessen aan dit doel werken. Stel: een leerling is klaar met zijn rekenwerk. Geef die leerling nu de gelegenheid om andere kinderen te helpen met hun werk. Je helpt iemand niet door het antwoord te geven, maar daar goede aanwijzingen. Je kunt dat op de volgende manier doen:

- Begin altijd met iets positiefs over wat iemand al wel goed doet;
- Vraag toestemming om iemand te helpen bijvoorbeeld: Vind je het goed dat ik even met je meedenk?
- Goede aanwijzingen beginnen met het stellen van vragen over waar een ander in vastloopt;
- Geef daar heel concreet antwoord op en probeer dit vooral te doen in het geven van aanwijzingen. Je geeft iemand zo de kans om zelf het antwoord te geven;
- Doe als leerkracht eerst zelf, bijvoorbeeld tijdens de instructie, voor hoe het geven van aanwijzingen werkt;

- Laat de leerlingen zelf oefenen door aan hen om aanwijzingen over de lesstof te vragen aan het einde van de instructie.
- Je kunt zo gelijk controleren of ze de lesstof hebben begrepen.

Een leuke manier om te oefenen met het geven van aanwijzingen is bijvoorbeeld een raadspel. Een leerling heeft een beroep of woord op zijn rug en vraagt aan de andere leerlingen om aanwijzingen zodat hij kan raden wat het beroep/woord is. Ook met een spel als 'ik zie, ik zie wat jij niet ziet' en het spel 'wie is het' kun je heel goed oefenen met het geven van aanwijzingen.



VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het samenwerken en samenspelen. Hieronder volgen een aantal suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'Tekenspel' / uitgeverij: Karl-Shubert Gemeinschaft / aantal spelers: 2-10 / geschikt voor: midden-, onder- en bovenbouw.



Dit spel is een dynamisch, creatief en coöperatief tekenspel. Het is binnen en buiten te gebruiken, omdat het met verschillende tekenmaterialen (waskrijt, viltstift, stoepkrijt) te gebruiken is. Er zit een boekje bij met voorbeelden die gekopieerd kunnen worden om samen te tekenen. Het is ook mogelijk om als spelers zelf te bedenken wat er getekend gaat worden.

Dit spel is bevorderend voor de samenwerking, omdat je met elkaar in overleg moet gaan om de tekening te kunnen maken. Het is belangrijk om je in te leven in de gedachtegang van de ander. Meerdere vaardigheden komen aan de orde in dit spel, maar inlevingsvermogen is één van de belangrijkste. Door dit in een spelvorm te oefenen, blijft het voor de leerlingen laagdrempelig.

Kaartspel 'De kracht van 8' / uitgeverij: Sunny Games/Zonnespel / aantal spelers: 1-12 / geschikt voor: onder-, midden- en bovenbouw.



Het spel bestaat uit 42 speels geïllustreerde kaarten. Op elke kaart staat een korte, positieve uitspraak met een daarbij horende tekening. De tekeningen tonen situaties uit het dagelijks leven van kinderen. Met het kaartspel kunnen 8 coöperatieve gezelschapspellen gespeeld worden, zoals memorie, kwartet of een spel waarbij kinderen elkaar complimenten geven.

De spelers spelen met elkaar en leren samen te werken, te overleggen en creatief te denken. Het geeft kinderen een gevoel van eigenwaarde en de ervaring erbij te horen. Daarnaast vraagt het om een stukje inlevingsvermogen in de ander: Waarom voert een ander een bepaalde actie uit en denkt de ander op deze manier?



Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.



ACHTERGRONDINFORMATIE

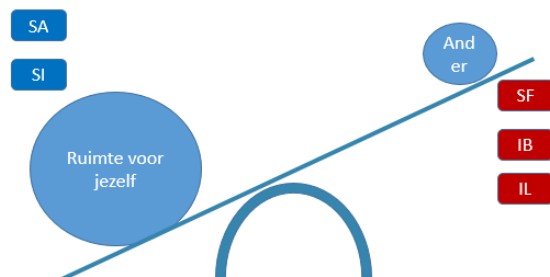
Deze handelingsuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen het samenwerken en samenspelen.

Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsten in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze.

Bij de ontwikkeltaak 'samenwerken en samenspelen' draagt het zich kunnen inleven in de ander bij aan een goede samenwerking. Een kind dat zich inleeft in de ander, laat merken dat het oog heeft voor anderen. Het tonen van deze vaardigheid draagt doorgaan positief bij aan het groepsklimaat.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog? Maak dan een afweging aan welke ruimtegevende vaardigheid je als eerste gaat werken.



Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.



BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.


'Inlevingsvermogen'



'Sluiten en onderhouden van vriendschappen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	4
Achtergrondinformatie	5
Bronnen	6

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje  ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.



Leerlingvragenlijst Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **sluiten en onderhouden van vriendschappen** wordt het volgende verstaan: *Vriendschap tussen kinderen is een min of meer exclusieve wederkerige relatie tussen meerdere kinderen. Vrienden zijn elkaar trouw, vertrouwen elkaar en houden rekening met elkaar. Je deelt elkaars geheimen niet zonder toestemming. Dit geeft een mate van exclusiviteit. Vriendschappen kunnen opbloeien, verdiepen, maar ook uitdoven. Tot vriendschap kun je iemand niet dwingen, bij afwijzing moet degene die afgewezen wordt dit accepteren en op zoek gaan naar een andere vriend(in).*



AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none">• Herkent emoties bij de ander	<ul style="list-style-type: none">• Toont belangstelling voor de ander(en)	<ul style="list-style-type: none">• Geeft een compliment over iets dat iemand goed kan	<ul style="list-style-type: none">• Weet wat hij moet doen als je een geheim verkapt	<ul style="list-style-type: none">• Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt• Onderkent gevoelens van jaloezie

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.



PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Voor leerlingen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheid bij het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Monitoring: geef een leerling ruimte om inlevingsvermogen te laten zien bij het zoeken en houden van aansluiting bij een groep. Wacht af of een leerling interesse toont en/of rekening houdt met de gevoelens van een ander. Houd als leerkracht overzicht. Wanneer je ziet dat een leerling weinig interesse toont in andere leerlingen, kun je ruimte nemen door hem bewust te maken van de medeleerlingen. Dit kun je doen door hem bijvoorbeeld uit te nodigen om interesse te tonen in het werk van andere kinderen. Door deze manier van werken consequent toe te passen bij leerlingen die weinig inlevingsvermogen laten zien, zullen de leerlingen jouw hulp steeds minder nodig hebben en kun je weer meer ruimte geven.



RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.



SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Geeft een compliment over iets dat iemand goed kan (6-8 jaar) – complimentenkaartjes

Een complimentje geven is leuk, maar voor sommige kinderen ook heel lastig. Hierbij heb je als leerkracht een voorbeeldrol. Door zelf veel complimentjes te geven kun je de leerlingen stimuleren om dit ook te doen. Een leuke manier van complimenten geven is het uitdelen van complimentenkaartjes. Leuk om zelf te doen, maar vooral ook heel leuk om het de leerlingen te laten doen. Hier volgen een aantal suggesties over hoe je het aan kunt pakken:

- Je kunt een leerling zelf een andere leerling een compliment laten geven;
- Je kunt er ook voor kiezen om zelf iemand uit te kiezen die een compliment krijgt;
- Je kunt de opdracht geven om aan elkaar een compliment te geven over waar je goed in bent tijdens een samenwerkopdracht. Geef de opdracht vooraf zodat de groepsleden al vast tijdens het samenwerken, kunnen nadenken over waar de anderen goed in zijn.
- Plak een wit a4'tje op ieders rug. Loop door het lokaal heen en schrijf bij iedereen die je tegenkomt iets positiefs op het papier.

Tip: Op internet zijn allerlei voorbeelden te vinden van complimentenkaartjes



VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Een cadeau voor Bino' / Marcel van Driel /
geschikt voor: onderbouw

Bino en zijn pinguïnvrienden brengen aardig doen in praktijk: ze herkennen emoties bij elkaar én doen wat ze kunnen om elkaar te helpen: ze delen het speelgoed dat ze net zelf hebben gekregen meteen weer met een ander. En dat levert grappige situaties op!



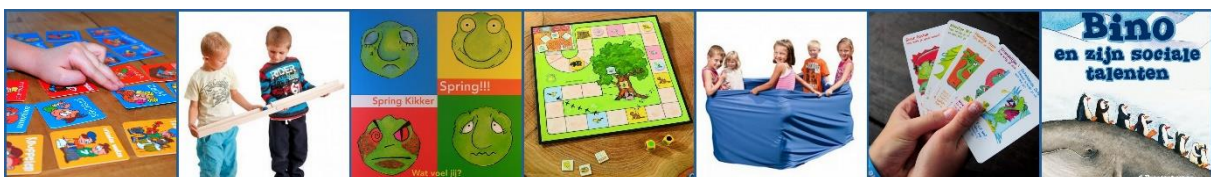
In dit boek staat het thema 'aardig doen' centraal. Hiervoor moet je belangstelling tonen voor de ander. Dit sluit aan bij de doelen van inlevingsvermogen en het sluiten en onderhouden van vriendschappen. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.


Spel 'EQ-Babbelspel' / uitgeverij: Baert / aantal spelers: 2-8 / *geschikt voor:* midden- en bovenbouw / *duur:* 30 minuten.

In het spel staat de emotionele intelligentie centraal. De spelers leren elkaar en zichzelf beter kennen door vragen te beantwoorden in zes verschillende categorieën (empathie, communicatie, ik en de anderen, omgaan met stress, zelfbeeld en omgaan met emotie).



Binnen de ontwikkeltaak sluiten en onderhouden van vriendschappen is het belangrijk om je in te kunnen leven in de ander. Hiervoor moet je emoties leren kennen en herkennen bij de ander. Het EQ babbelspel is een laagdrempelige manier om dit te leren. Als leerkracht kun je doorvragen op de antwoorden die de leerlingen geven en er een groeps gesprek/discussie van maken, maar je kunt het de leerlingen ook zelfstandig laten spelen.



Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken. 

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

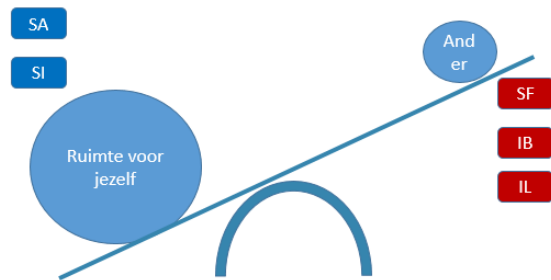
Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsten in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander

kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze.

Het sluiten van vriendschappen gaat kinderen die beschikken over inlevingsvermogen doorgaans gemakkelijk af. Soms beschikken kinderen in potentie best over inlevingsvermogen, maar tonen dit onvoldoende in contacten met medeleerlingen. Dit kan bijvoorbeeld veroorzaakt worden door een gebrekkige impulsbeheersing of een gebrek aan sociale flexibiliteit, wat zich uit in antisociaal of agressief gedrag. Ook angstige kinderen kunnen zich uit zelfbescherming afsluiten voor de omgeving en geen inlevingsvermogen tonen.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog? Maak dan een afweging aan welke ruimtegevende vaardigheid je als eerste gaat werken.



Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.



BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.